

Демиденко О.І.,
аспірант,
Донецький національний
університет імені Василя Стуса,
м. Вінниця, Україна

МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ

Анотація. У статті розглядається місце явища міграції в системі гібридних загроз. Аналізується актуальність відповідних процесів як загрози національній безпеці в сучасних умовах. Пропонується класифікація міграційних елементів гібридної агресії з точки зору об'єкта та мети конкретних дій. На прикладі російської агресивної політики щодо України та Європи вивчається практичний аспект цього питання. Пропонуються рекомендації, здатні підвищити потенціал України до протидії цьому аспекту гібридногоступу.

Ключові слова: міграція, гібридна агресія, вимушені переселенці, агенти впливу, міграційна криза, Україна, Російська Федерація, трудовий потенціал.

Summary. The article deals with the place of the migration phenomenon in the system of hybrid threats. The relevance of this processes as a threat to national security in modern conditions was analyzed. The classification of migratory elements of hybrid aggression from the point of view of the object and purpose of concrete actions was offered. The practical aspect of this issue on the example of Russian aggressive policy towards Ukraine and Europe was examined. Recommendations that can increase the Ukrainian counter-potential against this aspect of hybrid offensive was proposed.

Key words: migration, hybrid aggression, forced migrants, agents of influence, migration crisis, Ukraine, Russian Federation, labor potential.

Постановка проблеми. У сучасних умовах активізації глобалізаційних процесів та підвищення тотального взаємозв'язку різних елементів системи міжнародних відносин явище міграції набуває все більшого значення. Воно має як позитивні (обмін досвідом та розповсюдження певних знань, фінансові вливання в національну економіку від заробітчани), так і негативні (виснаження демографічних ресурсів та інтелектуального потенціалу країн-постачальників мігрантів) наслідки. У більшості випадків вони відзначаються економічно-соціальним характером. Втім, сьогодні особливої актуальності набуває потенціал використання міграційної проблематики як політичного інструменту – елементу стратегії тиску на опонентів, їхньої дестабілізації та ослаблення. Міграція в різних її проявах може бути застосована як інструмент гібридної агресії.

Для України в умовах конфлікту з Росією вивчення всіх елементів гібридної стратегії є важливим та актуальним завданням. Лише розуміння сутності застосованих проти нашої держави та її союзників агресивних дій, які реалізуються в рамках російського імперського реваншизму, здатне закласти основу для вироблення адекватної відповіді. Варто зазначити, що зазвичай увага дослідників концентрується на більш

традиційних елементах гібридної загрози (пропаганда в інформаційній площині, економічний тиск за рахунок торговельних війн, використання в політичних цілях енергетичних питань тощо). Явище міграції, особливо зважаючи на масштаби міграційних зв'язків України з Російською Федерацією, актуальність міграційної загрози не лише для України, але й для всієї західної цивілізації, не повинно залишатися поза увагою експертів. Воно становить важливий інструмент в арсеналі російського агресора. Відтак розуміння його сутності та класифікація його проявів стає необхідною умовою для розроблення стратегії контрдії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як міграційна тематика, так і проблема гібридної війни в сучасних умовах стають сферою наукового інтересу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників. Для української наукової школи це окреслюється практичною актуальністю цих проблем, визначеною їхньою гостротою для нашої держави. Серед останніх розробок у цій сфері варто відзначити роботи В.П.Горбуліна [6], О.А. Малиновської, О.О. Коломійця [4], К.А. Кононенка, М.М. Гончара та В.В. Фесенка [1]. Вагомим внеском у цю сферу наукового знання стає дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук М.М. Касьянової [3]. Втім, зазвичай ця проблематика розробляється фрагментарно. Хоча більшість експертів погоджуються з необхідністю вивчати міграційне питання як елемент гібридної загрози, воно зазвичай розглядається як другорядне, що, на нашу думку, не відповідає його реальному значенню. При цьому варто підкреслити, що основна увага до дослідження місця міграції в структурі гібридних загроз зазвичай концентрується на вивченні наслідків цього явища в економічній сфері як елементу підриву потенціалу жертви агресії. Проте характер політичного елементу, а саме використання міграційних зв'язків та тематики як інструменту впливу на закордонне суспільство, потребує подальшого опрацювання.

Мета статті полягає в комплексному та всебічному вивченні явища міграції як елементу стратегії гібридної агресії, яка зараз активно застосовується Російською Федерацією проти України та її західних партнерів. Основна увага приділяється аналізу різних форм застосування цього явища як прихованої наступальної зброї агресора.

Виклад основного матеріалу дослідження. Експерти Національного інституту стратегічних досліджень під гібридними загрозами розуміють виклики, які за своєю сутністю поєднують застосування конвенційних традиційних збройних методів з нетрадиційними засобами насильства та перетворюваними на зброю традиційно невійськовими засобами впливу [6, с. 490]. Саме в контексті останньої групи методик можемо стверджувати, що міграційна проблематика, безперечно, може застосовуватися як один з дієвих елементів гібридної агресії.

У цілому можна виділити кілька напрямів використання міграційної проблематики як відповідного інструменту. На нашу думку, зважаючи на

об'єкт, на який спрямовані ці дії, та їхніх цілей, варто виокремити «негативний» та «позитивний» вектори гібридної стратегії в міграційній сфері.

У першому випадку мова йде про провокування міграції з метою ослаблення опонентів, дестабілізації внутрішньополітичної ситуації та підриву їхнього потенціалу до розвитку та спротиву. При цьому вона може мати як прямий характер, спрямований проти конкретної жертви агресії, так і опосередковано-прихований, у вигляді провокування певних міжнародних міграційних переміщень глобального масштабу з метою дестабілізації загальної ситуації в регіоні. Її застосування має призвести до послаблення супротивника, його знекровлення або витрачання сил і ресурсів на прийом та облаштування мігрантів, вирішення соціально-економічних, етнокультурних та інших проблем, пов'язаних з їхнім прибуттям. Зокрема, внаслідок російсько-українського конфлікту масові вимушені міграції населення, обумовлені воєнними діями, стали однією з найбільш важливих для України проблем сьогодення [4, с. 80].

У другому випадку міграційні процеси в рамках реалізації гібридної стратегії застосовуються для посилення власних позицій – за рахунок витягування людських ресурсів для подальшого використання у своїх інтересах та в рамках перетворення іноземних мігрантів на своїх агентів впливу з метою посилення залежності їхньої Батьківщини від держави-агресора. У цьому контексті М.М. Касьянова пропонує розширити тлумачення терміна «країна міграційного ризику». Вона підкреслює, що такою може вважатися не лише постачальник небажаних мігрантів, але й держава-реципієнт. Остання набуває такого статусу в разі, коли агресивно забирає трудові та інтелектуальні ресурси з інших держав та використовує закордонних мігрантів як елемент політичного тиску на країни їхнього походження (прямо – виносячи питання їхнього статусу та прав в площину міждержавних відносин та опосередковано – перетворюючи мігрантів на агентів свого впливу) [3, с. 40-41].

1. «Негативний» вектор гібридної стратегії в міграційній сфері

У найпростішому вигляді гібридний аспект міграційної загрози проявляється в діях, започаткованих агресором з метою дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в країні, що стала жертвою нападу. Інші елементи гібридної або прямої атаки провокують, насамперед, внутрішні переміщення населення, які привносять безлад у сформовану структуру розподілу ресурсів, створюють нові виклики для функціонування системи державного управління, спричиняють посилення соціальної напруги. Мова в першу чергу йде про проблему біженців. В Україні в цьому контексті згадується питання забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб (ВПО), які були змушені залишити свої домівки на окупованій частині Донбасу та в анексованому Криму. У результаті близько 1,6 мільйонів українців, або 4 % населення країни, шукали нового дому в інших регіонах країни [4, с. 80]. При цьому значна частина переселенців не представляють

активні трудові ресурси – натомість стають тягарем для служб соціального забезпечення в місці тимчасового проживання. Люди, перебуваючи в зоні конфлікту на Донбасі, отримали психологічні травми та потребують особливого ставлення, доступу до послуг спеціалістів, які спрощують їм адаптацію до умов мирного життя. Паралельно зусилля російської пропаганди, спрямовані на створення іміджу «проросійськості» для всіх представників окупованих регіонів, підсилені діями деяких ультра- та псевдопатріотичних українських рухів, сприяли розповсюдженню негативного сприйняття переселенців представниками місцевих громад (відзначимо, що в деяких випадках негатив був цілком обґрунтований антидержавницькою поведінкою певних ВПО). Усе це сприяло актуалізації нових проблемних питань, вирішення яких відволікало вкрай обмежені ресурси української держави в умовах продовження військової конфронтації на території Донбасу.

У глобальному форматі деякі експерти вважають прикладом застосування міграційної проблематики як інструмент гібридної агресії міграційну кризу в Європі. Наплив біженців з Близького Сходу та суміжних регіонів став справжнім викликом для країн ЄС, який остаточно не подоланий й досі. Спричинені ним розбіжності у формуванні державної позиції європейських країн сприяли дефрагментації європейського простору, посиленню популістських радикальних сил. Такий сценарій, за якого єдність Європи, а відтак, і її позиції щодо україно-російського конфлікту та санкційної політики, перебуває під загрозою, є бажаним для Москви. Не випадково її звинувачують у певному оркеструванні міграційної кризи. Наприклад, В. Фесенко звертає увагу на той факт, що останнім часом Росія активно працює над підживленням кризових тенденцій всередині Європейського Союзу. Він висловлює певні підозри щодо причетності російських спецслужб до так званої міграційної кризи в ЄС. К. Кононенко та М. Гончар звертають увагу на той факт, що саме військова операція Росії в Сирії виступає каталізатором негативних процесів у цій галузі, що загострив наявні проблеми в міграційній сфері, призвівши до небаченого збільшення в європейських країнах числа неінтегрованих біженців-мусульман [1]. У деяких випадках навіть повідомлялося про пряму участь російської сторони в інтенсифікації міграційних переміщень – за рахунок послаблення контролю за кордоном, внаслідок чого мігранти отримують більше можливостей пробратися через російську територію на Захід.

2. «Позитивний» вектор гібридної стратегії в міграційній сфері

Звертаючись до міграційної сфери в рамках підготовки та реалізації своїх загарбницьких планів, агресор також прагне використати наслідки та результати міграційних переміщень задля підсилення власних позицій. У першу чергу це стосується прагнення отримати корисні та перспективні ресурси, які можуть зробити вагомий внесок у підтримку сили та могутності держави. Наприклад, у Російській Федерації сформований

перелік характеристик, які відрізняють бажаних та небажаних мігрантів. Закономірно, що найбільш бажаними для Росії є люди, які належним чином володіють російською мовою, близькі за менталітетом та культурою до корінного населення держави. До того, Росія зацікавлена в приїжджих з високим освітнім рівнем – кваліфікованій робочій силі [4, с. 82]. Відтак, українці розглядаються державною міграційною політикою РФ як найбільш бажану категорію мігрантів. Їхній приїзд несе позитивні наслідки в рамках поповнення чисельності населення Росії та пом'якшення її демографічних проблем [5]. У цьому контексті надзвичайно важливе значення мають процеси інтелектуальної міграції. Цілком логічно, що країна-агресор намагається витягти на свою територію найбільш освічені та кваліфіковані кадри. Особливо яскраво цей фактор проявляється за умов наявності тісних економічних та виробничих зв'язків між державами, які страждають від погіршення відносин у рамках гібридного протистояння. Наприклад, навіть такі важливі галузі російської економіки, як оборонно-промисловий комплекс, залишались у деяких аспектах прив'язаними до українських партнерів (перш за все мова йде про авіабудівний концерн «Антонов» та конструкторське бюро «Південне»). Після початку російської агресії продовження такого партнерства стало малоімовірним. Втім, потреба Російської Федерації в напрацюваннях українських підприємств, досвіді українських експертів нікуди не зникла. У результаті сприяння еміграції до РФ відповідних спеціалістів стає важливим завданням та бажаним результатом російської державної міграційної політики.

Проте мова йде не лише про практичні позитивні наслідки для російської економіки та демографічної ситуації від міграції до РФ громадян України. Набагато небезпечнішим компонентом міграційної загрози як елемент гібридної стратегії є нематеріальний аспект проблеми. М.М. Касьянова, аналізуючи процеси зворотної тимчасової міграції, наголошує на ризику перетворення мігранта в агента впливу країни свого перебування. Його економічний добробут об'єктивно залежить від неї. Через це в його свідомості патріотичне, національно орієнтоване бачення поступається концепції захисту зовнішньополітичного курсу, який задовольняє його персональні потреби, а саме – підтримці поглиблених відносин з державою, яка стає для нього ціллю міграційної діяльності. В умовах, коли Російська Федерація застосовує широке коло інструментів для підсилення свого впливу на так званий пострадянський простір, міграційний елемент як важливий складник російської гібридної стратегії таким чином загрожує ідентичності українського суспільства, майбутньому незалежної української державної ідеї [3, с. 333]. Як ілюстрацію такої тенденції дослідниця наводить вразливість українських мігрантів у Російській Федерації до інформаційної кампанії Кремля. Вони набагато частіше зазнають впливу державної пропаганди РФ та опиняються в полоні стереотипів, які формують російське імперське

бачення на світовий порядок, місце Росії в ньому та характер відносин Москви із сусідніми державами. У результаті актуалізується небезпека їхнього перетворення на невільних агентів «руського миру» [3, с. 346-347].

Мігранти можуть стати мішенню не лише опосередкованого інформаційного впливу, але й прямих дій спецслужб країни перебування. Це теж стає своєрідним елементом гібридної загрози. Так, на території Росії ФСБ дуже цікавиться українськими заробітчанами як легальними, так і нелегальними. Речник СБУ О. Гітлянська повідомила пресі, що протягом 2016-2017 років Служба безпеки України зафіксувала понад 50 спроб вербування українських заробітчан спецслужбами Російської Федерації [2].

В умовах прямої військової конфронтації між Україною та Росією східний вектор міграції українців також стає елементом пропагандистської кампанії Кремля, забезпечуючи гібридні дії проти Києва та його західних партнерів в інформаційній площині. Російська преса та політики використовують наявність на території держави значної кількості українських заробітчан як ілюстрацію глибини зв'язків між країнами. Потік біженців із зони конфлікту на Донбасі висвітлюється росіянами як контраргумент, покликаний нівелювати та заперечити українські звинувачення в агресії, що лунають у бік Москви.

Висновки. Міграційна проблематика стає важливим інструментом в арсеналі засобів гібридної агресії, застосування яких, на нашу думку, у XXI столітті буде лише поширюватися. Приклад її впливу на перспективи україно-російських відносин стає яскравою ілюстрацією необхідності вироблення комплексної стратегії протидії таким тенденціям. Пріоритетом у цьому плані має стати підвищення соціально-економічних стандартів життя всередині державі з метою усунення об'єктивних причин для міграції. Паралельно в українському випадку існує необхідність – у разі неможливості забезпечити відмову громадян від ідеї переїзду за кордон – пропаганди альтернативного російському напрямку міграції. Допомогти захистити мігрантів від інформаційного впливу країни перебування має активна робота з діаспорою, яка може стати потужною зв'язковою ланкою, що допоможе переселенцям зберігати власну ідентичність. При цьому проблема внутрішніх мігрантів – біженців/ВПО – продовжує залишатися актуальною для українського суспільства. Її розв'язання вимагає комплексної роботи профільного міністерства в рамках чіткої та довгострокової стратегії.

Список використаних джерел

1. «Гібридна війна» Росії – виклик загрози для Європи. Матеріали міжнародного круглого столу. – Центр Разумкова, Київ, 2016. – 92 с.
2. Агенти серед нас. Як російські спецслужби вербують українців [Електронний ресурс] // Українська правда – 7 березня 2018 – Режим доступу: <https://www.pravda.com.ua/articles/2018/03/7/7173890/>

3. Касьянова М.М. Міграція громадян України до Білорусі, Молдови та Росії в умовах постбіполярної трансформації міжнародної системи: дисертація доктора політичних наук: 23.00.04 / Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича / М.М. Касьянова. – Київ-Чернівці, 2018. – 748 с.
4. Малиновська О.А., Коломієць О.О. Міграційний аспект гібридної війни Росії проти України / О.А. Малиновська, О.О.Коломієць // Демографія та соціальна економіка – 2017. – № 2 (30) – С. 78-88.
5. Рязанцев С., Скоробогатова В. Украинская миграция в приоритетах развития России / С. Рязанцев, В. Скоробогатова // Международные процессы. – 2016. – 14, № 1. – С. 38–51.
6. Світова гібридна війна: Український фронт. Монографія. / за загальною редакцією В.П. Горбуліна – К.: НІСД, 2017 – 496 с.

Житник О.М.,
Національна академія державного
управління при Президентіві України,
м. Київ, Україна

ОСМИСЛЕННЯ ПОНЯТТЯ «ГІБРИДНА ВІЙНА» У ЗАХІДНОМУ ТА УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВИХ ДИСКУРСАХ

***Анотація.** Метою статті є осмислення поняття «гібридна війна» у західному та українському наукових дискурсах. Для вирішення завдань дослідження використовувався системний підхід, логіко-семантичний та компаративний методи.*

У статті доведено, що особливостями трактування поняття «гібридна війна» у західному та українському дискурсах є те, що: західні дослідники акцентують увагу на вивчені феномену гібридності як війни, так і загроз; українські дослідники акцентують увагу переважним чином на з'ясуванні сутності гібридної війни й розглядають його як явище з позиції дихотомії «нове – старе». Практичне значення дослідження полягає в тому, що основні теоретичні положення та конкретні пропозиції, що містяться в статті, можуть бути використані для вирішення наукових і практичних завдань протидії загрозам гібридної війни.

***Ключові слова:** гібридна війна, гібридний конфлікт, гібридний підхід до ведення війни, гібридні загрози, неспроможні держави.*

***Summary.** The purpose of the article is to comprehend the concept of «hybrid war» in Western and Ukrainian scientific discourses. It was used system approach, logical-semantic and comparative methods to solve the problems of the issue.*

The article proved that features interpretations of «hybrid warfare» in the western and Ukrainian discourse are that: Western scholars focus on the phenomenon studied hybridity as wars and threats; Ukrainian researchers focus on the clarity of the essence of the hybrid war and consider it as a phenomenon from the standpoint of dichotomy «new-old».

The practical significance of the study is that the main theoretical positions and concrete proposals contained in the article can be used to solve scientific and practical problems in countering threats to the hybrid war.

***Key words:** hybrid war, hybrid conflict, hybrid approach to warfare, hybrid threats, insolvent states.*